

Отримано: 10 травня 2026 р.

Прорецензовано: 16 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: o.pukhonska@uw.edu.pl

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0543-4847>

Researcher ID: rid154804

DOI: [http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30\(98\)-270-273](http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-270-273)Пухонська О. Я. Воєнний вимір літератури в сучасній есеїстиці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»* : серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 270–273.

УДК: 821.161.2-4.09:355.01

Пухонська Оксана Ярославівна,
доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови і літератури,
Національний університет «Острозька академія»,
Варшавський університет

ВОЄННИЙ ВИМІР ЛІТЕРАТУРИ В СУЧАСНІЙ ЕСЕЇСТИЦІ

Сучасна література війни засвідчує появу нових інтерпретаційних тенденцій, з огляду і на тривалість російсько-українського мілітарного протистояння, і на екзистенційну втому людини у цій війні. Пережитий травматичний досвід українців за останні роки трансформувався у важливий фундаментальний мистецький наратив, до творення якого література спричинилася чи не найбільше. Однак варто зауважити, що якщо в перші роки після 2014 автори зверталися здебільшого до художніх текстових жанрів (новели, оповідання, романи), то період після повномасштабного російського вторгнення література ословлює здебільшого без белетристичного прикриття. А тому все частіше виходять друком авторські щоденники, спогади, свідчення та есеї. Навіть поезія видозмінює свою ліричну природу, стаючи більш жорсткою, раціональною і подекуди публіцистичною.

Автор цієї статті пропонує до розгляду книги есеїв сучасних українських письменників Артема Чеха, Артема Чапая та Артура Дроня як приклад того, як актуальний текст формує мову війни й у цьому процесі видозмінюється сам. Основну увагу в дослідженні зосереджено на тому, як письменники, що мають безпосередній фронтовий досвід, сприймають літературу – і класичну, і ту, що пишеться в часі травматичних подій. Сумніваючись у її здатності достеменно передати найбільшій досвід людини, що пізнала смерть, вони водночас своїми текстами доводять необхідність творення літературного дискурсу цієї війни. І це пов'язано як із історичним досвідом заборон українського слова, так і з актуальною потребою фіксувати війну зсередини.

Ключові слова: війна, література, есеї, травматичний досвід, наратив.

Oksana Pukhonska,
Doctor of science in the field of philology,
Professor of Ukrainian Language and Literature Department,
The National University of Ostroh Academy,
Warsaw University

THE WAR DIMENSION OF LITERATURE IN CONTEMPORARY ESSAY WRITING

Contemporary war literature demonstrates the emergence of new interpretative tendencies shaped both by the prolonged Russian-Ukrainian military confrontation and by the existential exhaustion experienced by individuals in this war. The traumatic experience endured by Ukrainians in recent years has transformed into an important foundational artistic narrative, to the creation of which literature has contributed perhaps more than any other art form. However, it is worth noting that while, in the first years after 2014, authors mainly turned to fictional genres – novellas, short stories, and novels – the period following the full-scale Russian invasion has seen literature increasingly articulate war without the protective veil of fiction. Consequently, authorial diaries, memoirs, testimonies, and essays are being published ever more frequently. Even poetry has altered its lyrical nature, becoming harsher, more rational, and at times journalistic.

The author of this article proposes an analysis of essay collections by contemporary Ukrainian writers Artem Chekh, Artem Chapai, and Artur Dron as examples of how contemporary texts shape the language of war while simultaneously being transformed by this process. The study primarily focuses on how writers with direct frontline experience perceive literature – both classical works and texts written amid traumatic events. While questioning literature's ability to fully convey the deepest pain of a person who has encountered death, these authors nevertheless demonstrate through their own texts the necessity of creating a literary discourse of this war. This necessity is connected both to the historical experience of suppressing the Ukrainian word and to the urgent contemporary need to document the war from within.

Keywords: war, literature, essay, traumatic experience, narrative.

Історичний досвід європейської спільноти щонайменше за останнє століття переконливо доводить, що найбільші випробування, які вона проходить, всупереч своїй трагічній та травматичній природі, стають конструктивним чинником у процесі вибудовування особливої культури пам'яті. Заснована вона на формуванні особливого наративу, в якому і спроба витворити образ самих себе перед руйнівними викликами історії, і осмислити власну ідентичність у вирі подій, що часто руйнують найбільші цивілізаційні досягнення й знецінюють фундаментальні гуманістичні цінності. Література як дзеркало людського поступу, а часто й регресу, є властивим механізмом творення цього наративу, який різними мовами та різними стилями репрезентує зріз людської свідомості на певному історичному етапі, надаючи екзистенційним сенсам людського буття і словесної форми, і виняткового змісту. Мистецтво слова у часі війни особливо гостро реагує на людський досвід переживання смерті, травми й деконструкції світу, що його зі значними зусиллями людина намагається відбудувати після кожного нищівного удару історії.

Американський письменник, ветеран бойових дій у Афганістані Рон Кепс на підставі власного досвіду доходить висновку, що «Ми ставимо поезію, белетристику й творчий нонфікшн (*creative non-fiction*) поряд із хімічною зброєю, міжконтинентальними ракетами з термоядерними боеголовками й роботизованими дронами. І в процесі бачимо, як уява використовується для докорінно різних цілей» (Кепс, 2022: 19). Він переконує, що саме слово своєю метафоричною

бездатністю працює на перспективу, даючи можливість писати не так війну, як людину у війні із її переживаннями, відчуттями, емоціями. Людину – як жертву й виконавця злочину війни. Це цілком може стати приводом для роздумів, чи варто починати нові смертоносні баталії.

Війна як об'єкт літератури не завжди є і не завжди мусить бути естетизована і (де)моралізована. Часто – це фіксація досвіду *тут і тепер* таким, як він є у своїй екзистенційній природі. За переконанням Ганни Улюри, “Письменники, які пишуть війну (не про війну, а саме війну – це різні підходи), виробляють смисли: вони розказують конкретні, приватні “небатальні” історії й так руйнують уявлення про війну як про абстрактне неперсоніфіковане зло” (Улюра, 2023: 9). Власне, кожен такий етап в історії людства має властиві смисли – конкретні ворог і жертва, інформаційні та присутні причини події і, у більшості випадків, її фатальні наслідки.

Усі ці особливості по-новому відкриваються сучасній європейській, а особливо українській спільноті сьогодні, коли триває російсько-українська війна. За понад десятиліття вона стала об'єктом численних літературних інтерпретацій, що по-різному аналізували і її історичні витоки, і актуальні результати. За весь період, починаючи від 2014 року, художня словесність реагувала на ці події чітко та послідовно, йдучи від вербалізації досвіду минулого у стосунках українців і росіян до сучасних геополітичних і геокультурних процесів. Конкретніше – основним об'єктом художньо-словесних рефлексій від 2014 року була українська держава як історичне явище та нація як її фундаментальна цінність.

Той етап війни, який починається із повномасштабною інвазією ворога в лютому 2022 року, ставить у центр літературних розмірковувань індивіда, для якого громадянська свідомість та національне самовизначення є поняттями усталеними й безкомпромісними. Йдеться передусім про розуміння людиною ХХІ століття тих цивілізаційних викликів, які породжує війна великих масштабів і глибоких екзистенційних сенсів. Пріоритетними проблемами для індивіда є зрозуміти “хто Я?” у цій історичній боротьбі за право бути і хто в ній свій, а хто ворог.

Дослідження літератури російсько-української війни активізуються синхронно із появою значної кількості текстів, що з різних опцій інтерпретують цей досвід, уписуючи його у великий наратив національної культури й пам'яті. Особливий інтерес українських та зарубіжних гуманітаристів до словесних рефлексій актуальних подій зароджується після 24 лютого 2022 року. Його результатом стали численні наукові статті М. Рябченко, Т. Белімової, О. Бондаревої, У. Федорів, К. Якубовської-Кравчик, Т. Гребенюк, Т. Пастуха, А. Горнятко-Шумилович, О. Харлан, літературознавчі монографії Я. Поліщука, О. Пухонської, Г. Улюри. Популярним методом дослідницьких інтерпретацій тексту цієї війни стали наукові конференції, що організовуються як українськими, так і зарубіжними університетами та іншими науково-освітніми інституціями.

Заявлена ж проблема есеїстичної візії російсько-українського мілітарного протистояння та осмислення ролі й перспектив літератури у ній поки не стала предметом широких дослідницьких зацікавлень. З огляду на це, запропонована стаття має цілком добрі перспективи актуалізувати її саме в українському літературознавстві.

Завданнями наукової студії є: 1) з'ясувати як сучасні українські письменники під впливом власного бойового досвіду конструюють світ війни у мистецькому наративі; 2) дослідити, як самі автори осмислюють реконструкцію функцій літератури та окреслюють її роль та значення у цій війні як із погляду української культури загалом, так і з перспективи індивідуальних міркувань.

Насамперед варто наголосити, що жанр есею, що приходить на зміну романові в літературі війни, пропонує текст безпосереднього досвіду травми, через який автор не так рефлексує над подіями, які спостерігає, чи в яких бере участь, як пробує ословити себе самого в умовах афективної дійсності. Тут варто уточнити, що літературна есеїстика аж ніяк не витісняє белетристичну опцію події. Натомість особливості жанру дають можливість власної присутності автора в тексті без маскування за певним персонажем. Це значною мірою сприяє процесові подолання викликів, що постали перед українськими письменниками у вигляді деактуалізації слів і сюжетів у контексті досвідів, які переживає українське суспільство через російські воєнні злочини, що виходять поза межі усіх правових і моральних норм. Зрештою, як зазначає Г. Улюра, “кожна війна обнуляє мову” (Улюра, 2023: 9).

Яцек Задорович влучно підкреслює, що “Нелегко відновити свободу дій у ситуації розпаду свідомості та відчуття безпорадності перед обличчям травматичних подій” (Zadorowicz, 2024: 123). Для митців така ситуація особлива, адже в процесі пошуку мови для писання війни вони в уяві повторно проживають такі події. З одного боку, це є актом ре-травматизації, з іншого ж – дає підстави до автотерапії. Як зауважує Задорович, “таке відтворення можемо розглядати як творчий спосіб вираження проблемних імпульсів” (Zadorowicz, 2024: 123).

Есеїстичні авторські саморефлексії в літературі російсько-української війни часто звернені не лише на внутрішній світ письменника, а й розкривають його бачення світу навколо, зокрема людей, які були в ньому до травматичної події, і тих, хто прийшов у нього внаслідок війни. На сьогодні маємо чимало таких творів, які цілком надаються до дослідження заявленої проблеми, а саме – есеїстичної опції літератури як механізму писання людини і культури у цій війні. Серед таких тексти Софії Андрухович, Олександра Михеда, Володимира Рафесенка, Світлани Поваляєвої, Ірини Цілик, Оксани Забужко, Сергія Жадана, Андрія Любки та ін. У кожного зі згаданих авторів свій досвід травми: в когось фронтової, в інших – окупаційної тощо. Але всіх їх тематично пов'язує переживання втрати або людей, або дому, або й загалом цілісного перспективного світу, якого після 24 лютого 2022 року більше немає.

У контексті цієї студії пропонуємо розглянути есеїстичні роздуми письменників, для яких війна – це передовсім досвід буття на фронті. Йтиметься про книги “Не народжені для війни” Артема Чапая, “Гра в перевдягання” Артема Чеха та “Гемінгвей нічого не знає” Артура Дроня.

У цих авторів чимало спільного. По-перше, вони (за винятком А. Дроня) представники одного покоління – міленіалів – яке взяло на себе чи не найбільшу відповідальність за цю війну, починаючи від 2014 року. По-друге, вони письменники, літературна кар'єра яких була досить успішною ще до початку війни, а відтак мають певне коло читачів і авторитет не лише в українському літературному процесі. По-третє, ці письменники із початком повномасштабного вторгнення добровільно прийняли рішення мобілізуватися до Збройних сил України, а тому війну розуміють не з позиції цивільних, а з позиції людей заангажованих часто у найскладніші фронтові події.



Зміна розуміння літератури під впливом пережитих досвідів стає чи не найбільш актуальною проблемою для української художньої словесності із початком великої війни. Тексти перших тижнів-місяців повномасштабного вторгнення Росії увиразнили те, що війна загострює відчуття, змушує людину в стані шоку метатися між ще зовсім теплим та мирним у спогадах вчора і вибуховим та смертоносним сьогодні. Письменники ж хапалися за слова, хаотично. Вони глибоко-емоційно фіксували все, що відбувалося *тут і тепер*, зауважуючи втрату словесних сенсів. Бо які сенси у слів, якщо їх втрачає саме життя? Однак із кожною наступною книгою, що виходила великими тиражами, відповідаючи на запит не менш шокованого і розосередженого суспільства, література засвідчувала не лише свою спроможність, а й ефективність у творенні екзистенційного наративу травматичного досвіду. І навіть те, що чимало авторів (Софія Андрухович, Олександр Михед, Остап Сливинський, Володимир Рафеєнко та ін) зізнавалися у відчутті браку слів, аби передати те, що відбувалося (відбувається) з Україною й українцями в цій війні за ідентичнісне виживання, вони продовжували писати, омовлюючи навіть стан безсловесності. Важливо те, що це не був стан німоти.

Теодорно Адорно свого часу зауважив, що “Навіть найгостріше усвідомлення катастрофи ризикує перетворитися на порожню балаканину” (Adorno 1981: 34). Подібні слова висловлює Артем Чех у “Грі в перевдягання”, розмірковуючи: “хіба можна писати – або ж нехай і дописувати – після цих спалених будинків, після цієї крові на трасах біля розстріляних авто (...) Все втратило сенс” (Чех, 2025: 161). У той час, як Адорно аналізує досвід інших, доходячи такого радикального висновку, Чех відчуває все на собі, а тому те, що може навіть мимоволі баналізувати цей досвід, він трактує як чуже й несправжнє. Але ж, якщо німецький філософ доходить радикального висновку – неможливості творення мистецтва, бо ж “поезія після Аушвіцу – варварство” (Adorno 1981: 34), то Чех визнає можливість поезії цієї війни не як рефлексії *після* події, а саме в часі її тривання, коли “комусь із поетів, документалістів, художників зрідка таки вдається з кров’ю вихаркати такі згустки концентрованого болю, такі зліпки теперішнього часу, які залишаються дуже сильними артефактами нашої химерної, темної й водночас багато в чому світлої доби” (Чех, 2025: 158). Зрештою й “Гра в перевдягання” є саме таким артефактом-свідченням, коли людина не лише проживає травму смерті, втрати, деконструкції світу, а й перебуває у стані перманентного самовідчуження, коли “Ніби не ти живеш, а тебе живуть” (Чех, 2025: 71). Війна відсторонює письменника від своєї творчої ідентичності, однак відкриває інші, глибинні й незнані досі змісти власного *Я* в ситуації фронту й екзистенційного фронтиру. Тобто це той випадок, коли, як зазначає Ганна Улюра, писання війни дає можливість “виробляти смисли” (Улюра, 2023: 9).

У такому контексті Артем Чапай аналізує проблему ширше, виходячи поза межі індивідуального *Я*, надаючи воєнному текстові шанс на історичну перспективу, коли, “пишучи з середини часів (...), ти бодай намагасяся (...) показати сиру реальність іще до того, як за діло візьметься пропаганда й усталиться наратив” (Чапай, 2025: 87). Загалом зміна ставлення письменника до літератури і як своєї професії, і як до культурного тексту відбувається здебільшого через перспективу *Іншого*. На його думку, все, що не зупиняє воєн, втрачає цінність. Автор задається питанням: “як узагалі писати художню літературу в той самий момент, коли хтось кричить від болю в підвалі-катівні, а хтось помирає з відірваного ногою в окопі?” (Чапай, 2025: 86). Це досвіди, які не під силу емоційно прийняти. Вони потребують значних мовних і життєвих ресурсів, аби надати їм не поверхового, а глибинного вербального оформлення, щоби потенційний читач зміг його сприйняти і прийняти.

Володимир Єрмоленко та Тетяна Огаркова вважають, що досвід цієї війни все ж навчив українських письменників мислити цінностями тоді, коли вони знівельовані найбрутальнішими діями ворога як на фронті, так і в тилу. Дослідники зазначають, що “Ми вигризаємо ці слова з темряви мовчанки та німоти. Ми називаємо реальність по-новому. Ми даємо їй імена. Ми її озвучуємо” (Огаркова, Єрмоленко, 2025: 25). Відтак література не стільки відчужується від свого автора, вона просто стає іншою, набуваючи не лише виняткових сюжетів, а й цілей, завдань та функцій. Що найважливіше, ця літературна *іншість* проявляється передовсім у *новій щирості*. І тут не стільки про філософсько-мистецький напрям, який набуває популярності в західній гуманітаристиці з початку 2000-х, як про те, що російсько-українська війна оголює екзистенційну сутність людини, випробовуючи її життям і смертю. А тому як для Чеха, так і для Чапая в такій літературі не існує симулякрів, типу “...культурний фронт. Інтелектуальний фронт. Інформаційний фронт. Науковий фронт” (Чапай, 2025: 108) чи “окопна правда” (Чех, 2025: 70). Автор “Не народжених для війни” справедливо запитує: “Якщо вже ти обрав не брати участі в боротьбі проти несправедливості, навіщо додаткові виправдання?” (Чапай, 2025: 108). Чехові переконання в цьому випадку суголосні, він переконаний, що “Окопної правди не існує, особливо, якщо ти не в окопі, а на ліжку. Хоч і з автоматом. Хоч і на службі” (Чех, 2025: 70).

Книга А. Дроня є комплексною алюзією на літературу війни як явища загалом. Вже сама назва “Гемінгвей нічого не знає” відсилає читача до світової класики, що впродовж десятиліть вважалася еталонною у мистецькому дискурсі такого досвіду. Він апелює і до Ремарка, і до Кінлі, і, власне, до Гемінгвея. Але в цих роздумах підсумовує, що така література в умовах нашої екзистенційної війни не працює. Роксана Харчук вбачає у поставі А. Дроня недовіру до письменників-класиків. За спостереженням дослідниці, “Вони, на його думку, вважалися вершинами літератури, допоки українці не отримали актуальну війну, яка іде не за території, а за існування” (Харчук, 2025). Автор пише, що “Література звикла засуджувати зброю. А має натомість відокремити тих, хто зі зброєю нападає, від тих, хто зброєю захищається” (Дронь, 2025: 99-100). Воїн-письменник чітко підкреслює відмінність як української війни, так і її літературної інтерпретації від класичних зразків. Він зазначає, що “Молодий Гемінгвей брав участь у війні, бо хотів. І це була чужа війна, яка не загрожувала його нації. А молоді українці воюють, бо мусять. І це війна за наше існування...” (Дронь, 2025: 104).

Г. Улюра доречно акцентує, що “кожна війна обнуляє мову, змушує винаходити її наново, створює з уламків і скалок” (Улюра, 2023: 9). У своїй есеїстиці А. Дронь посутньо і системно показує не лише творення мови цієї війни. Він наочно ілюструє процес деконструкції у ній старих смислів і народження на їх уламках смислів актуальних. Його війна – це вимір буття *тут і тепер*, а не *post-factum*. Вона нівелює усі дотеперішні культурні й гуманістичні цінності, ув’язнюючи людину в екзистенційному вимірі смерті, що стає атрибутом щодення. І саме у словах автор бачить можливість звільнення: і в тих, які пише сам, і в тих, що чує від інших. Для нього писати – це “спосіб заперечити часу” (Дронь, 2025: 118). Юлія Смець-Доброносова у рецензії на книгу наголошує, що “Стосунки зі словами й оповіддю на позір не є центральною темою книжки, проте автор часто окреслює прикмети екзистенційного зв’язку людини з її мовленням. Особливо це вдається йому тоді,

коли йдеться про відновлення здатності говорити-оповідати, необхідне для реконструкції самости, позначеної досвідом війни” (Смець-Доброносова, 2025).

На відміну від Чеха і Чапая, Дронь не сумнівається в необхідності літератури актуальної війни. Що більше, він переконаний у її вітаїстичній здатності заперечити смерть. За письменником, “Література – це наш спосіб вирвати себе із часу. І вирвати щось для себе” (Дронь, 2025: 118). Автор не лише фіксує деконструкцію світу. Саме крізь призму літератури він бачить у цій війні народження нової людини, для якої подолати виклик часу не завдання, а місія.

Отже, сучасна воєнна есеїстика, представлена в актуальному дослідженні трьома авторськими книгами письменників-воїнів, засвідчує кілька важливих особливостей, що вирізняють її з-поміж великої кількості літератури війни, яка вже стала особливим надбанням нашого травматичного часу. По-перше, згадані А. Чех, А. Чапай і А. Дронь презентують особливий вид письма, що відображає безпосередній життєво важливий досвід людини у війні – людини, що добровільно прийняла факт краху звичного світу, і свідомо взялася рятувати найцінніше – свободу, державу і право на майбутнє своїх дітей. По-друге, письменники осмислюють роль і значення світової культури, а особливо мистецтва слова у формуванні тих гуманістичних цінностей, на яких, здавалося, трималася людська цивілізація після двох світових воєн минулого століття аж до 24 лютого 2022 року. Вони чітко й послідовно переконують, що амбіції сучасного ворога українців у цій війні не лише піддають, а й тотально руйнують засади людяності, права і гідності окремих індивідів, націй чи спільнот. А тому ні, скажімо, Ремарк, ні Гемінгвей, ні Воннегут не дають відповідей на ті виклики і питання, які ставить війна як перед українцями, так і перед європейцями загалом.

По-третє ж, усі три письменники відзначають вагу слова як екзистенційної категорії, що здатна надати змісту цьому травматичному досвіду у процесі його проживання як самими авторами досліджуваних текстів, так і всім українським суспільством. Вони сумніваються в сенсах, шукають можливості вербалізувати найглибші людські трагедії війни, заперечують здатність літератури наблизитися до їх розуміння і водночас своїми ж рефлексіями торують шлях до цього наближення. Насправді це не поодинокі приклади, а складний і різномірний процес писання війни, а відтак – творення властивої мови, якою можна говорити сучасникам і прийдешнім поколінням про життя і смерть, історію та сьогодення, причини і наслідки мілітарного протистояння, від якого залежить українська ідентичність та перспектива пам’ятати власне минуле таким, яким воно було (є), а не яким його презентує ворог.

Література:

1. Дронь А. Гемінгвей нічого не знає. Львів : Видавництво Старого Лева, 2025. 168 с.
2. Смець-Доброносова Ю. Артур Дронь. Гемінгвей нічого не знає. *Критика*. № 9-10, 2025. URL: <https://krytyka.com/ua/reviews/gemingvei-nicoho-ne-znaie>.
3. Кепс Р. Як писати про війну. Київ : Смолоскип, 2022. 160 с.
4. Огаркова Т. Єрмоленко В. Життя на межі: Україна, культура та війна. Київ : Дух і Літера, 2025. 256 с.
5. Улюра Г. Писати війну. Київ : Темпора, 2023. 320 с.
6. Харчук Р. Про що мовчить Гемінгвей? *Збруч*, 19.09.2025. URL: <https://zbruc.eu/node/122447>.
7. Чапай А. Не народжені для війни. Чернівці : Книги - XXI, 2025. 120 с.
8. Чех А. Гра в перевдягання. Чернівці : Меридіан Черновіц, 2025. 192 с.
9. Adorno T. W. *Prisms: Cultural Criticism and Society*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1981. 252 p.
10. Zydorowicz J. *Sztuka afektywno-dwubiegunowa. Artyści ukraińscy o wojnie i jej skutkach. Tekstualia*. 2024. Nr.79, T.4. S. 121-134.

References:

1. Adorno T. W. *Prisms: Cultural Criticism and Society*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1981. 252 p. [in English]
2. Chapai A. (2025). *Ne narodzeni dla viiny [Not born for war]*. Chernivtsi : Knyhy - XXI. 120 s. [in Ukrainian].
3. Chekh A. (2025). *Hra v perevdiahannia [Dress-up game]*. Chernivtsi : Merydian Chernovits. 192 s. [in Ukrainian].
4. Dron A. (2025). *Hemingvei nichoho ne znaie [Hemingway knows nothing]*. Lviv : Vydavnytstvo Staroho Leva. 168 s. [in Ukrainian].
5. Keps R. (2022). *Iak pysaty pro viinu [How to write about war]*. Kyiv : Smoloskyp. 160 s. [in Ukrainian].
6. Kharchuk R. (2025). Pro shcho movchyt Hemingvei? [What is Hemingway silent about?] *Zbruch [Zbruch]*, 19.09.2025. URL: <https://zbruc.eu/node/122447> [in Ukrainian].
7. Oharkova T. Yermolenko V. (2025). *Zhyttia na mezhi: Ukraina, kultura ta viina [Life on the Edge: Ukraine, Culture, and War]*. Kyiv : Duxh i Litera. 256 s. [in Ukrainian].
8. Uliura H. (2023). *Pysaty viinu [Writing war]*. Kyiv : Tempora. 320 s. [in Ukrainian].
9. Yemets-Dobronosova Yu. (2025). Artur Dron. Hemingvei nichoho ne znaie [Artur Dron. Hemingway knows nothing]. *Krytyka [Criticism]*. № 9–10. URL: <https://krytyka.com/ua/reviews/gemingvei-nicoho-ne-znaie> [in Ukrainian].
10. Zydorowicz J. *Sztuka afektywno-dwubiegunowa. Artyści ukraińscy o wojnie i jej skutkach. Tekstualia*. 2024. Nr.79, T.4. S. 121-134 [in Polish].